

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

**IV. ULUSLARARASI
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ SEMPOZYUMU**

-HANEFÎLİK-MÂTURÎDÎLİK-

05-07 MAYIS 2017

CİLT 1

Kastamonu Üniversitesi
IV. Uluslararası
Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu
-Hanefilik-Mâturîdîlik-

EDİTÖRLER

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR

Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ

Arş. Gör. Yusuf KOÇAK

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

ISBN: 978-605-4697-06-9 (Tk)

978-605-4697-07-6 (1.c)

Aralık 2017, Kastamonu

Baskı: Kastamonu Üniversitesi Matbaası

Eserde yayımlanan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin
ilmî ve hukuki sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Her hakkı saklıdır.

MÂTURÎDÎ'DE İNSANIN YARATILIŞ HİKMETİ¹

Hulusi ARSLAN²

Özet

Bu çalışmada Mâturîdî'nin hikmet kavramına yüklediği anlam üzerinde durulacak, sonra insanın yaratılışındaki hikmetler incelenecektir. İmam Mâturîdî hikmeti “isabet” olarak tanımlamış, bunun “her şeyi yerli yerine koymak” anlamında olduğunu ve aynı zamanda “adalet” ile aynı manaya geldiğini söylemiştir. İmam Mâturîdî, insanın yaratılışında pek çok hikmetin bulunduğunu belirtmiştir. Bunları üç başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi insanın fiziksel yapısında bulunan hikmetlerdir. Ona göre, insan sureti estetik açıdan diğer yaratılmış varlıkların suretleriyle kıyaslandığında en güzeldir. Hiçbir insan başka bir varlığın suretinde olmak istemez. Diğer yandan bedenimizdeki organlar çeşitli menfaatleri elde etmek için uygun ve uyumlu bir tarzda yaratılmıştır. Ayrıca insanın bedensel yapısı, yaratılışın yakın gayesi olan kulluk vazifesini yapacak şekilde düzenlenmiştir. İkincisi insanın akıl ve ruhsal yapısındaki hikmetlerdir. Mâturîdî'ye göre insanın akıllı bir varlık olarak yaratılmasında yine pek çok hikmetler vardır. Aklın yaratılış hikmeti asıl olarak yaratıcısını tanımaktır. Fakat bunun için önce evreni tanıması gerekir. Dinin gerekliliğini kavramak, eşyayı sınıflandırmak ve yönetmek, iyi ve kötüyü tanımak, bilgilerin doğruluğunu test etmek, problem ve şüpheleri çözüme kavuşturmak gibi aklın yerine getirdiği vazifeler aynı zamanda aklın yaratılışındaki hikmetlerdir. Üçüncü olarak insanın sorumlu bir varlık olarak yaratılmasındaki hikmetlerdir. İmam Mâturîdî insanın sorumlu bir varlık olarak yaratılmasının hikmetini, yeryüzünün halifesi olarak tayin edilmesi, imtihan edilmesi ve kulluk vazifesini yapması şeklinde açıklamaktadır. Ancak öyle görünüyor ki bütün bunlar vasıta ve aracı hikmetlerdir. İnsanın yaratılması ve sorumlu tutulmasının asıl gaye ve hikmeti insanın saadete kavuşturulmasıdır. Tebliğde bu üç hikmetin Mâturîdî'nin düşünce sisteminde nasıl temellendirildiği izah edilecektir. Böylece yaşamın anlamına ilişkin bu önemli sorulara onun sistemi içerisinde cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mâturîdî, Allah, Yaratma, İnsan, Hikmet

-Wisdom of man's creation in Mâturîdî-

Abstract

In This study firstly will focus on how to understand the wisdom concept in Mâturîdî, Then the wisdom of man's creation will be examined. Mâturîdî define the wisdom as a hit and at the same time, this concept means put everything in place and justice. Mâturîdî said there were many wisdoms in man's creation. They can be summarized in three sections. The first is the wisdom found in the physical structure of man. According to this, man is the best beautiful being created. Nobody does not want to be in another design. The other way, our organs are created appropriately and harmoniously. Also The physical structure of the human being is regulated to worship. The second is the wisdom of man's intellect and spiritual state. According to Mâturîdî, there are many wisdom in the intelligent creation of man. The wisdom of creation's intellect is to recognize the creator. But it must first recognize the universe. Recognize the necessity of religion, classify and manage the goods, recognize good and evil, test the truth of the information, solve problems and doubts... All of these are wisdom of intellect. The third is the wisdom of the creation's man as a responsible person. Mâturîdî explains this as determination of the people as a caliph, test people, serve the people. But these are instrument and instrument wisdoms. The true wisdom of man's creation is that the human is happy. In this notification will be explained how these three wisdom are based in

¹ Bu çalışma, “Mâturîdî'de İnsanın Yaratılış Hikmeti” adlı kitap çalışmamızdan yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Prof.Dr., İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Mâturîdî's thought system. So the questions about the meaning of life will be answered in Mâturîdî's system.

Key Words: Mâturîdî, God, Human, Creation, Wisdom

Giriş

Hikmet kavramı, Mâturîdî'nin düşünce sisteminde belirleyici bir yere sahiptir. O bu kavram ile birçok hayati soruyu bir anlam bütünlüğüne kavuşturmakta ve hikmet felsefesi diyebileceğimiz şümüllü ve tutarlı bir bakış açısı sunmaktadır. Biz bu çalışmada bu felsefenin bir yönünü incelemeye çalışacak, insanın yaratılış hikmetini onun düşünce sisteminde aramaya çalışacağız. Fakat önce insanın varoluş gayesi ve yaşam amacı hakkında geçmiş ve günümüzde iki tür sapmadan bahsetmek istiyorum. Birincisi insanın yaşam amacının bütünüyle dünyevileşmesi, ikincisi ise bunun tam tersine amacın bütünüyle ahirete endekslenmesidir. Dolayısıyla dünyevileşmenin karşısında bir de uhrevileşme probleminden bahsedilebilir.

Modern Batı medeniyetinin ürettiği birinci sorunun kökeni, modernleşme ve aydınlanma döneminde inanç ile akıl veya din ile bilim arasındaki kavgaya dayanmaktadır. Bu iki alan nihayetinde birbirlerinden ayrılmıştır. Akıl ve bilim hayatı tanzim etmede asıl aktörler olurken, inanç ve ahlak bireysel ve öznel bir alana hapsedilmiştir. Bu anlayışa bağlı olarak insanın yaşam amacı, uhrevî hedeflerinden soyutlanarak tümüyle seküler düzeye indirgenerek Cennet artık öte dünyada değil bu dünyada aranmaya başlanmıştır. Bu ise giderek daha bireysel ve pragmatik bir insan modeli ortaya çıkarmıştır. Nihayet bu insan modeli, sadece kendini toplumu düşünen, diğer toplumların değerlerine saldıran bir toplum modelini de beraberinde getirmiştir. Bu yolun sonunda varılan Sömürge ve Kapitalizm'den dünyanın başına gelen felaketleri hatırlamamız, dünyevileşmenin getirdiği zararları görmek için yeterlidir.

İkinci sorun ise daha çok İslam dünyasına hastır. Müslümanlar tarihin belli bir döneminden sonra yaşamın gayesini giderek uhrevileştirmiştir. Bunun doğurduğu bazı sorunlar da bulunmaktadır. Bütünüyle ahirete endekli yaşamak, Müslümanların bu dünyaya karşı merak ve ilgisinin azalmasına ve Müslüman bireyin hareket ve gücünün sınırlanmasına sebep olmuştur. Dünyanın fani, kötü ve alçak oluşuna, fakirliğin faziletine vurgu yapan dindarlık algısı Müslümanları giderek bu hayattan koparmıştır. Uhrevileşmenin getirdiği sorunlardan biri de din ve tanrı adına adanmışlıktır. Bu tür hareketlerden ise, öte dünyayı elde etmek adına din ile meşrulaştırılmış zulüm ve haksızlıklar, şiddet ve terör hareketleri doğabilmektedir.

Dünya ve ahiret dengesinin yeniden kurulması ve Müslümanların dünyevileşmenin getirdiği problemleri yaşamadan yeniden hayata tutunmaları için İmam Mâturîdî'nin hikmet felsefesinden yararlanmak gerektiğini düşünerek bu çalışmayı yapmaya çalıştık.

Mâturîdî'nin Hikmet Anlayışı

Hikmet İslam düşünce geleneğinde birçok ilim dalında kullanılan, o sebeple de anlamı üzerinde çokça yazılıp çizilen bir kavramdır. İbn Manzur'a göre hikmet yargılamada adalet, eşyanın hakikatini olduğu gibi bilip işleri onun gereğine göre yapmak, bilgide ve amelde doğruya isabet ve nefsin heyecan ve öfkeden uzak tutulması (hilm) gibi anlamlara gelmektedir.³ Hikmet "bilgi ve akıl yoluyla gerçeği bulmaktır,"⁴ diye de tanımlanmıştır.

Genel olarak Mâturîdîler, övülmeye layık sonuçları bulunan veya neticesi iyi ve güzel olan fiilleri hikmet olarak değerlendirmişlerdir.⁵ İmam Mâturîdî bu anlama uygun bir şekilde

³ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, thk Abdullah Ali el-Kebîr ve Diğerleri, Dâru'l-meârif (I-VI), Kahire ts, III/951

⁴ Rağîb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Beyrut, ts., s. 127

⁵ Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed en-Nesefî, *Tabşıratu'l-Edille*, thk. Hüsyin Atay, Ankara 2004, II, s. 505; Nûreddin es-Sâbüni, *Mâturîdiyye Akaidi*, Çev. Bekir Topaloğlu, Ankar 1979, s.133-134; Emrullah Yüksel, "İlâhî Fiillerde Hikmet", *ATÜİFD*, sy. 8, Erzurum,1988, s. 47.

hikmeti “isabet” olarak tanımlayıp, onun da “her şeyi yerli yerine koymak” anlamına geldiğini, “adaletin de aynı anlamda olduğunu söylemiştir. O, bu kavramsal açıklamalarla birlikte Allah’ın fiillerinin, hikmetten uzak olamayacağını belirtmiştir.⁶

Mâturîdî’ye göre, bir şeyin amaçlanan bir neticesi olmadan yaratılması ve yapılması hikmete aykırıdır. O yüzden evrenin sadece yok olmak için var olması hikmete aykırıdır. Öyle ise aklın da bir parçasını oluşturduğu âlemin hikmet dışı bir temel üzerine kurulmuş veya isabetsiz ve yararsız yaratılmış olması düşünülemez.⁸ Âlemin hikmet üzere yaratılmış olması elbette onu yaratan varlığın hakîm/hikmet sahibi olmasına bağlıdır. O sebeple belki önce yüce yaratıcının hikmetini anlamaya çalışmak gerekir.

Mâturîdî Allah’ın hikmet sahibi oluşunu iki nokta üzerinden temellendirmeye çalışır. Birincisi Allah’ın sıfatları ikincisi ise Allah’ın fiilleridir. Birinci olarak Mâturîdî’ye göre Allah’ın sahip olduğu sıfatlar onun hikmetli bir varlık olmasını gerektirir. Ona göre Allah, zâtı itibarıyla hikmet sahibi (hakîm), ihtiyaç duymaktan uzak (ğanî), her şeyi bilen (alîm) bir varlıktır. Görünür evrende hikmetsizliğin sebebi bilgisizlik ve ihtiyaçtır. Bu sıfatları dikkate aldığımızda yüce Allah’ın bilgisiz ve muhtaç olması imkânsızdır. Öyle ise, O’nun yaptıkları hikmetten yoksun olamaz.⁹

Mâturîdî hikmetten uzak bir Allah tasavvurunun, ilahlık vasıflarına aykırı olacağını söyler. O, adaletin zıddı olan zulüm, hikmetin zıddı olan sefeh ve doğruluğun zıddı olan yalanın ilahlık vasıflarıyla bağdaşmayacağını belirtir. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi, bu tür kötülükler hem bedihi hem de nazari açıdan çirkindir. Çirkinliği açık olan bu tür vasıfları Allah’a nispet edemeyiz. Çünkü fiili, bedihi ve nazari olarak çirkin olma ihtimali taşıyan bir varlığın vaadine güvenilemediği gibi, tehdidinden de korkulmaz.¹⁰

Allah’ın hikmet sahibi oluşunu izahta Mâturîdî’nin takip ettiği yollardan ikincisi ilahi fiillere dönük değerlendirmeleridir. Allah’ın yaratmasının en açık örneği olan tabiata baktığımızda gördüğümüz düzen, uyum ve sağlamlık, açıkça yaratan varlığın bilgi ve hikmetine işaret etmektedir. Söz gelimi cansız varlıkların, canlıların yaşaması için gerekli gıda ve beslenmeye temel oluşturması, onları yaratan varlığın her şeye fayda ve zararını yerleştirmesi sayesinde mümkün olmuştur.¹¹ Mâturîdî’ye göre, bu açıdan evrendeki bütün varlıklar insanın faydasına olacak şekilde yaratılmıştır. Hatta evrende zararlı gibi görünen bütün nesnelere, aynı zamanda bir faydayı barındırmaktadır. Örneğin ateş, yakma özelliği bakımından zararlı gibi görünür; fakat besinlerin kullanılabilir hale getirilmesi ona bağlıdır.¹² Böylece Mâturîdî hikmet felsefesiyle kötülük problemini de cevaplandırmış olmaktadır. Buna göre, evrenin parçaları, bazı zarar ve acıları barındırmış olsa da, bütünü itibarıyla evren hayır ve hikmet nizamından ibarettir.

Mâturîdî’nin bilgi sisteminde akıl, dış dünyanın özellik ve hikmetlerinin kavranmasını sağlayan önemli bir bilgi kaynağı olarak yer almaktadır.¹³ Düşünürümüz bazen evrende akılımızın alamayacağı derecede hikmetler bulunduğunu söyler. Fakat o bu hikmetlerin araştırılması ve onda bulunan yararların insan için çıkarılıp kullanılması gerektiğini söylemiştir.

⁶ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s.97 (124)

⁷ Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Tevlâtü Ehli's-Sünne*, thk. Fatıma Yusuf el-Hiyemî, Beyrut 1425/2004, III/321, 411.

⁸ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, (979), s.4.

⁹ Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk: Bekir Topaloğlu ve Muhammed Aruçi, İstanbul 2003, s.345; Mâturîdî, *Kitâbut-Tevhîd Tercümesi*, s. 276. (Bundan sonraki dipnotlarda *Kitâbut-Tevhîd Tercümesi*, sadece sayfa numarası olarak parantez içerisinde gösterilecektir.)

¹⁰ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s.348-349 (279-80)

¹¹ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s.93-94 (78)

¹² Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Fethullah Huleyf, İstanbul 1979, s.108-109 (137-138)

¹³ Hanifi Özcan, *Mâturîdîde Bilgi Problemi*, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul, s.74.

Sonuç olarak İmam Mâtürîdî'nin hikmet anlayışı öncelikle onun Allah tasavvuruna bağlıdır. Allah zâtı gereği zengin, bilgili, kudretli ve hikmetlidir. Noksanlıktan münezzehe olan böyle bir varlığın saçma ve anlamsız işler yapması düşünülemez. Onun fiili durumunda olan kâinata bakıldığında bu hikmetleri keşfetmek mümkündür. Dolayısıyla onun yarattığı her şeyde bir hikmet, bir gaye bir yarar vardır. İnsan bu hikmetin tamamını kavramada yetersiz kalabilir, fakat varlıklar üzerinde yapılacak incelemeler bu hikmetin en azından bir kısmına vakıf olmamızı mümkün kılar.

Mâtürîdî'de İnsanın Yaratılışındaki Hikmetler

Mâtürîdî'ye göre, evrenin bir parçasını teşkil eden insanın, sırf yok edilmek üzere yaratılmış olması anlamsızdır (abes). Bu sebeple insanın yaratılışında kesinlikle bir âkibetin amaçlanmış olması lazımdır. Kur'an-ı Kerim bu gerçeği "Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"¹⁴ beyanıyla dile getirmiştir.¹⁵ Mâtürîdî, bu düşüncesini bina örneğiyle açıklar. Bu dünyada (şâhit âlemde) bir binanın herhangi bir fayda amaçlanmadan sırf yıkılmak için yapılması nasıl anlamsız ise, aynı şekilde yüce Allah'ın da, insanı, hedeflenen bir netice ve amaçlanan çeşitli faydalar bulunmaksızın sırf helak etmek için yaratması da anlamsızdır, abestir.¹⁶

Mâtürîdî, nihai bir hikmetten bahsetmekle birlik insanın yaratılışında pek çok hikmetlerin bulunduğunu belirtmiştir. Bunları üç başlık altında incelememiz mümkündür. **Birincisi** insanın fiziksel yapısındaki hikmetler; **ikincisi** insanın akli ve irâdî yapısındaki hikmetler; **üçüncüsü** ise sorumlu bir varlık olarak yaratılmasındaki hikmetlerdir.

Bedensel Yapısındaki Hikmetler

İmam Mâtürîdî insan bedenindeki hikmetlere çeşitli yönlerden değinmiştir. İnsan bedeninin güzel, sağlam ve eşyayı kullanım açısından uygun ve yerinde yaratılmasının çeşitli hikmetleri vardır. Kur'an-ı Kerim "Biz insanı en güzel bir surette yarattık"¹⁷ beyanıyla bu gerçeğe işaret etmiştir. Mâtürîdî'ye göre bu ayet dört şekilde anlaşılabilir:

1. Allah insanı estetik olarak en güzel surette yaratmıştır. İnsan, görünen suretlerin en güzelidir. Hiç kimse insan suretinden başka bir surette olmayı istemez.
2. Allah insanı en iyi bir kıvamda ve en sağlam bir yapıda yaratmıştır. Allah insana öyle bir şekil vermiştir ki, eşya bu sayede onun kullanımına hazır hale gelmiştir.
3. Allah insanı kendi vahdaniyetine ve ilahlığına delil olmak üzere en güzel bir biçimde ve kusursuz bir şekilde yaratmıştır.
4. Allah insanı, eşyayı ayırt edebilecek ve bilgi sahibi olabilecek bir biçimde yaratmıştır.

Mâtürîdî'ye göre insanın bu şekilde yaratılması, çeşitli ibadetler vasıtasıyla hayırlara; bu hayırlar vasıtasıyla da büyük bir mükâfata ve başka varlıklarda bulunmayan kıymet ve değerlere kavuşması amacına matuftur.¹⁸

Netice olarak insan suret ve beden olarak hem güzel ve estetik bir yapıda, hem eşyayı kullanma açısından uygun ve sağlam bir yapıda, hem de yaratıcısını tanıma ve kulluk vazifesini yapacak bir bedenle yaratılmıştır.¹⁹ Dolayısıyla insan, yaratılışındaki hikmetler sayesinde bir yönüyle içinde yaşadığı evrenden yararlanma, öbür yönüyle de evrenin yaratıcısına ilişkin metafizik işaretler çıkarma imkânına kavuşmuştur.

¹⁴ Müminûn, 23/115

¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, III/413-421

¹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, III/413-421

¹⁷ Tîn, 95/4

¹⁸ Mâtürîdî, Ebu Mansûr, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (I-XVII), thk. Ahmet Vanlıoğlu, Gözden Geçiren, Bekir Topaloğlu, Mizan Yay., İstanbul 2008, s. 263-264

¹⁹ Bkz. Mâtürîdî, *Kitâbut-Tevhîd* 278 (227), 354-35 (285); Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, II/255-256; XI/269; XI/273

Aklî ve İrâdî Yapısındaki Hikmetler

Mâtürîdî hem gündelik yaşamda hem de dinin anlaşılmasında akla önemli işlevler yükleyen bir âlimdir. Kitâbu't-Tevhîd'in hemen girişinde dinin öğrenilmesinde başvurulacak vasitalardan birinin nakil, diğerinin de akıl olduğunu söyler.²⁰ Ona göre akılda, her iyi olanı iyi; kötü olanı da kötü olarak algılama yeteneği vardır.²¹ Tespit edebildiğimiz kadarıyla Mâtürîdî'ye göre aklın vazifelerinden birincisi ve en önemlisi, Allah'ı tanımaktır.²² Bunun yanında aklın, evrendeki hikmetleri araştırmak²³, dinin gerekliliğini kavramak²⁴, bilgi elde etmek ve elde edilen bilginin doğruluğunu denetlemek²⁵ eşyayı yönetmek ve tasnif etmek²⁶ problem ve şüpheleri çözüme kavuşturmak²⁷, iyi ve kötüyü ayırt etmek gibi dini ve dünyevi işlevleri bulunmaktadır. Buna karşılık şehvet, ümit, hazların yoğunluğu, acı ve ıstıraplar ve daha birçok nedenler aklın doğru karar vermesine engel olabilir. Bu gibi sebeplerden dolayı insanlar şüpheyeye düştüklerinde Allah'ın peygamber göndermesine ihtiyaç vardır.²⁸ İnsana irade verilmesinin hikmeti de, imtihan dünyasında her kesin kendi tercihleriyle iman veya küfrü serbest bir şekilde tercih etmesidir.²⁹

Dolayısıyla Mâtürîdî'nin düşünce dünyasında, insana akıl ve irade verilmesinin hikmetini, onun dünya ve ahiret için yararlı şeyleri anlayıp kavraması, bilmesi ve nihayet tercihini o yönde kullanması olarak ifade edebiliriz.

Sorumlu Tutulmasındaki Gaye ve Hikmetler

İnsanın sorumlu bir varlık olarak yaratılması acaba hangi amaca matuftur ya da hikmeti nedir? Mâtürîdî'nin düşünce sisteminde bu hikmetleri üç aşamada inceleyebiliriz:

1. Halife Olması İçin

Kur'an-ı Kerim'de insanın yeryüzüne halife olarak tayin edilmesi şöyle beyan edilir: “*Hani, Rabbin meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti.*”³⁰ Mâtürîdî buradaki halife sözcüğüne art arda gelme manasından ziyade bir vazife yüklenme manasının verilmesini tercih eder. Buna göre yeryüzü insanlar için bir yerleşim, yaşam ve tekrar dirilme yeri olarak yaratılmıştır. İnsanlar yeryüzüne yerleşmek ve orayı imar etmekle görevlendirilmişlerdir. Bu durumda onlar yeryüzünde Allah'ın hükümlerini ve dinini izhar etmek (yaşamak ve yaşatmak) üzere halife tayin edilmiş olabilirler.³¹

Mâtürîdî'nin bu yorumunu dikkate aldığımızda halife görevi ile yaratılmış olması, insanın bireysel sorumlulukları yanında toplumsal ve evrensel düzeydeki sorumluluklarını da hatırlatmaktadır.

2. İmtihan ve Kulluk İçin

Mâtürîdî, açıkça insanın imtihan ve denenmek için yaratıldığını birçok defa belirtmiştir.³² Keza o meseleyi verili imkânlar açısından değerlendirerek, bir imtihan ve bir

²⁰ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s.5 (4)

²¹ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s.157 (127)

²² Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s.199 (164)

²³ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s.17 (14)

²⁴ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s.5-6 (4-5)

²⁵ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s.17 (14)

²⁶ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s.17 (14)

²⁷ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s.17 (14)

²⁸ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s.182-183.

²⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, VIV/5051

³⁰ Bakara, 2/30

³¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, I/77

³² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, I/29, 344; II/61,133; III/210, 211, 321;V/144;

âkibet olmadığı takdirde, insan için yaratılmış olan nimetlerin anlamsız olacağını ifade etmiştir.³³

Mâtürîdî'ye göre iki tür dünya vardır: Dâru'l-mihne ve Dâru'l-cezâ. Birincisi şu an içinde yaşadığımız imtihan dünyasıdır; ikincisi ise karşılıkların verildiği öte dünyadır.³⁴ Allah insanı bu dünyada denemek için yaratmıştır.³⁵ Ona göre Allah, kullarını her türlü sıkıntı ve zorluklarla deneyebilir.³⁶ Mâtürîdî "*Biliniz ki, mallarınız ve evlatlarınız birer imtihandır*"³⁷ ayetini te'vîl ederken, mal ve evladın yanında Allah'ın dünyada yarattığı her şeyin, bizim için birer imtihan ve deneme vesilesi olduğunu söyler.

İnsanın kulluk için yaratılması da aslında imtihan sürecinin başka bir veçhesini oluşturmaktadır. İnsanın yaratılış amacına yönelik Kur'ân-ı Kerim'in beyanlarından biri de kulluktur: "*Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*"³⁸ ayeti bu gerçeği açık bir şekilde ifade etmektedir. İmam Mâtürîdî ayeti tevil ederken, Allah'ın insanları başıboş bırakmak veya kendi hallerine terk etmek için yaratmadığını bilakis onları ibadet etmek ve verdiği türlü nimetlere karşı şükretmek suretiyle denemek için yarattığını söylemiştir. Bu hikmetin gereği olarak böyledir. Zira insanın başıboş olarak kendi hallerine terk edilmesi hikmete manidir.³⁹

İnsanın bu dünyaya imtihan veya kulluk için gönderilmesi acaba tek başına yeterli ve tatminkâr bir cevap mıdır? Her şey burada olup bitecek ve imtihan nedeniyle katlanılan külfetin ve maruz kalınan haksızlıkların karşılığı olmayacaksa bu dünyada bulunmanın hikmetini izah etmek zordur. İşte bu nedenle din bu dünyada gerçekleşen imtihanın daha başka bir gayesinden bahseder. İmam Mâtürîdî de bu gerçekliğe değinmiş, nihai hikmetin ebedi mutluluk olduğunu söylemiştir.

3. Ebedi Mutluluk İçin

İmam Mâtürîdî'ye göre Allah'ın insanlara emir ve yasak olarak koyduğu her şey, insanlara dönük menfaatlerin hâsıl olması ve zararlara engel olunması içindir; yoksa haşa kendi menfaati için değildir. Zira Allah, göklerde ve yerde bulunan her şeyin sahibi olduğu için kendisine menfaat sağlamaya ihtiyaç duymaz.⁴⁰ İmtihana tabi tutulan insanlardan bir kısmının, isyan etmiş olması, Allah'ın insanları kendisine dönük bir menfaat için değil, bilakis insanların menfaatleri için yarattığını gösterir. Çünkü Allah eğer insanları (zorunlu olarak) doğru yolda tutmuş olsaydı, o zaman zihinlere Allah'ın insanları kendi faydası için yaratmış olduğu izlenimi gelebilirdi.⁴¹ Dolayısıyla dünyadaki imtihan, insanın faydasıdır.

Acaba imtihandan beklenen bu fayda ne olabilir? Mâtürîdî'nin düşünce sisteminde imtihan için insana verilen imkânlar aynı zamanda bu dünyadaki düzenin sağlanması ve nimetlerinden yararlanılmasını da içermektedir. Söz gelimi Allah'ın emir ve nehiye bulunmasının asıl hedefi Allah'ı tanımak ise de diğer hedefi insanların hak ve sorumluluklarını bilmeleri ve böylece her türlü tecavüzden emin olarak hayatlarını korumalarıdır.⁴² Yine peygamberlerin asıl vazifesi ilahi mesajları getirmek ise de onlar, aynı zamanda sosyal düzeni sağlamak, anlaşmazlıkları halletmek, sanat, meslek ve gerekli bilgileri öğretmek, gıda ve ilaçlardaki faydalı ve zararlı şeyleri öğretmek gibi insanların bu dünyaya

³³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, III/509.

³⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I, 234

³⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VIII/32

³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, II/247

³⁷ Enfâl 8/28

³⁸ Zâriyât, 51/56

³⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XIV/155-156

⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, II/344.

⁴¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, V/381.

⁴² Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s.272 (222)

yönelik istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şeyleri getirmiştir.⁴³ Yine ona göre, yüce Allah peygamberlerini ancak gönderilen kimselerin ihtiyaç ve faydalarını temin için gönderir. Aynı şekilde Allah'ın dünya nimetlerinden vermiş olduğu şeyler onların kendi menfaatleri içindir.⁴⁴ Bütün bu ifadeler, Mâtûrîdî'nin düşünce sisteminde, insanın her iki dünyanın mutluluğunu temin etmek için yaratıldığını gösterir. Ancak nihai hedef Kur'an'ın beyanlarına uygun olarak öte dünyanın sonsuz saadetini elde etmek olarak belirtilmiştir.⁴⁵

Sanırım maksadı ifade etmede uygun bir örnek olması açısından sıkça tekrar ettiği örneği yeniden dile getiren Mâtûrîdî'ye göre, bir şeyi sırf yıkmak veya bozmak için yapmak, hikmet dışıdır. Evrenin yaratılmasından böyle bir şeyin amaçlanması düşünülemez. Öyle ise dünyayı yaratmakla amaçlanan şeyin, sürekliliği olan bir yönü bulunması gerekir. Böylece bu dünyanın yanında sürekliliği olan başka bir dünyanın varlığı gerekir.⁴⁶

Mâtûrîdî'ye göre, dünya kendisine yönelik bir amaç için değil, fakat kendisi vasıtasıyla ahiretin kazanılmasına yönelik bir amaç için inşa edilmiştir. Dünyaya ait her şeyin bitecek ve yok olacak şekilde yaratılması, onunla ebedi ve daimi olana kavuşmak içindir.⁴⁷ Öyle ise, Allah'ın insanları bu dünyada yok olmak üzere yaratıp, sonra onları ahirette tekrar diriltmesi hikmettir. Ahiretin inkârı ise hikmetin kaybolması demektir.⁴⁸

Şu halde Mâtûrîdî'ye göre herkes yolunu burada seçmektedir. O sebeple dünyaya “meslek” ve “yol” ismi de verilmiştir.⁴⁹ Kişi hak yola girdiği zaman, o yol onu kalıcı nimetlere ve daimi mutluluğa ulaştırır; batıl yola girdiğinde ise onu şiddetli azaba ve sürekli hüzne götürür.⁵⁰

Öyle anlaşılıyor ki Mâtûrîdî'de insanın yaratılışını, bir hikmetle sınırlandırmak zordur; bunun yerine onu, dünyadan ahirete uzanan bir süreç içerisinde insanın saadetini amaçlayan hikmetler dizisi olarak anlamak daha uygundur.

Sonuç

Mâtûrîdî'nin hikmet anlayışı, Allah, âlem ve insan tasavvurunu anlamlı bir bütünlüğe kavuşturan kapsamlı ve sistemli bir düşüncedir. Allah zâtı gereği hakîm ve hikmet sahibi bir varlık olduğundan, o âlemi de insanı da boşuna değil, aksine çeşitli hikmetlere mebni olarak yaratmıştır. Bu çerçevede evren insanın yararına olacak bir nizam üzere yaratılmıştır. İnsanın yaratılışında ise kendisine dönük nice hikmetler vardır. İnsanın bedensel yapısında güzellik, sağlamlık ve amaca uygunluk şeklinde özetlenebilecek hikmetler bulunmaktadır. Yine onun akıl ve iradeli bir varlık olarak yaratılmasında, rabbini tanınması, ona şükretmesi, evrendeki hikmetleri keşfetmesi, bilgi edinmesi, eşyadan yararlanması ve dinin gerekliliğini kavraması gibi dünyevi ve dini hikmetler bulunmaktadır. İnsanın yaratılışındaki nihai hikmet ise, öte dünyanın kalıcı ve sürekli olan saadetini elde etmektir.

Mâtûrîdî'nin bu düşüncelerinden girişte bahsettiğimiz iki soruna ilişkin bazı çözüm önerileri çıkarabiliriz. Öncelikle modern dünyanın bir sorunu olarak, insanın yaşam amacının bütünüyle dünyevileşmesinin getirdiği sorunlardan bahsetmiştik. Bu sorunlar kısaca, insanın bencilleşmesi, haz ve zevkin kölesi haline gelmesi, daha çok haz ve hâkimiyet uğruna başkalarının haklarını ihlal etmesi ve insan sorumluluğunun zayıflaması olarak özetleyebiliriz. Mâtûrîdî'nin hikmet anlayışı bu sorunlara çözüm oluşturabilir. Çünkü bu anlayışta başka bir dünya olmadan tek başına bu dünyadaki varlığımıza bir anlam yüklemek mümkün değildir. Çünkü yok olmak için var olmanın bir manası yoktur. Öyle ise insan, öte dünya yokmuş gibi

⁴³ Hulusi Arslan, *Mâtûrîdî'de İnsanın Yaratılış Hikmeti*, Mengücekli Yay., Malatya 2013, s.163-175

⁴⁴ Mâtûrîdî *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XIII, 283

⁴⁵ Mâtûrîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, III/395.

⁴⁶ Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, II/511

⁴⁷ Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I/281

⁴⁸ Mâtûrîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, I/29

⁴⁹ Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XV/176-197

⁵⁰ Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, V/282

davranamaz. İnsan ebedi saadeti elde etmek için, Allah'a, insana ve çevreye karşı sorumluluklarını yerine getirmelidir.

Öte yandan dünyevileşmenin yanında bir de uhrevileşme sorununuz vardı. Müslümanların son asırlar boyunca yaptığı gibi rotayı bütünüyle ahirete çevirip bu dünyaya mesafe koymak ve ona tamamıyla yüz çevirmek de aynı şekilde sorunlu bir düşüncedir ve neticesi, geri kalmışlık, yenilgi, mağlubiyet, açlık, kıtlık hastalık, sefalet ve ölüm olarak tezahür etmiştir ve etmeye devam etmektedir. Bu sorunun çözümü için de yine Mâtürîdî'nin hikmet düşüncesinden yararlanabiliriz. Zira o her şeyden önce Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığını, dolayısıyla bütün sistemin aslında insanın mutluluğu için kurulduğunu söylemektedir. Öte yandan hikmeti tamamıyla saklı ve örtülü bir hazine olarak gören düşüncelere karşı Mâtürîdî kâinattaki hikmetlerin araştırılması ve bulunup çıkarılması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca o, öte dünyanın kalıcı saadetini hedeflemekle birlikte bu dünyanın düzen ve saadetinden vazgeçmeyi önermemiştir. Aksine imtihan sürecinde verilen imkânların aynı zamanda bu dünyanın saadetine hizmet ettiğini belirtmiştir. Bütün bunlar, Müslümanı araştırmaya, incelemeye ve harekete sevk edecek düşüncelerdir. Son olarak Mâtürîdî'nin tanrısal nizamın asıl gayesinin insanın mutluluğu olduğunu söylemesi tanrıya adanmışlık adına insana yapılan zulümlerin önüne geçebilecek bir yaklaşımdır.

Bu Sempozyumun üstadımız İmamı Mâtürîdî'nin daha iyi anlaşılmasına vesile olmasını dileyerek, saygı ve selamlarımı arz ederim.

KAYNAKÇA

- EL-MÂTURÎDÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk: Bekir Topaloğlu ve Muhammed Aruçi, İstanbul 2003
-----, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Fethullah Huleyf, İstanbul 1979
-----, *Kitâbut-Tevhîd Tercümesi*, terc. Bekir Topaloğlu, Ankara 2003
-----, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (I-XVII), thk. Ahmet Vanlıoğlu, Gözden Geçiren, Bekir Topaloğlu, Mizan Yay., İstanbul 2008
-----, *Tevilâtü Ehli's-Sünne*, thk. Fatıma Yusuf el-Hiyemî, Beyrut 1425/2004
ARSLAN, Hulusi, *Mâtürîdî'de İnsanın Yaratılış Hikmeti*, Mengücekli Yay., Malatya 2013
EN-NESEFÎ, Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed, *Tabsıratu'l-Edille*, thk. Hüseyin Atay, Ankara 2004, II, s. 505;
ES-SÂBÛNÎ, Nüreddin, *Mâtürîdiyye Akaidi*, Çev. Bekir Topaloğlu, Ankara 1979, s.133-134;
İBN MANZUR, *Lisânu'l-Arab*, thk Abdullah Ali el-Kebîr ve Diğerleri, Dâru'l-meârif (I-VI), Kahire ts,
ÖZCAN, Hanifi, *Mâtürîdî'de Bilgi Problemi*, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul 1993
EL-ISFAHÂNÎ, Râğıb, *el-Müfredat*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Beyrut, ts., s. 127
YÜKSEL, Emrullah, "İlâhî Fiillerde Hikmet", *ATÜİFD*, Sy. 8, Erzurum,1988